

Erindring. Gamle byplanlæggere er begejstrede for deres eget rodede og småfarlige barndomsland fra før, de selv var med til at gøre det kedeligt.

Mumieudvalgets levende by

AF PERNILLE STENSGAARD

Selvfolgelig hedder gamle byplanlæggere Hans og Niels. Det gør man, når man er født i 1944 og 1947 og har fået en pibe i konfirmationsgave. Når man er vokset op i en toværelses med hele sin familie ekstremt tæt på uden at synes, det var specielt mærkeligt. Når man som barn har balanceret på isflager, leget i mosen, sprunget i hjemmelavede faldskærme, cykklet i skole fra første klasse, kælket på dødssejler og hoppet rundt på byggepladsernes stilladser. Hans og Niels og alle de andre børn var på fri fod. De levede livet så uovervåget og farligt, at nutidens forældre må snappe efter vejret.

Men Hans og Niels overlevede, blev sociologer og byplanlæggere og deltog i opbygningen af velfærdsstatens nye byer og forstæder med en halv million parcelhuse på ingen tid, dens kæmpebebyggelser, varmemestervelige græsplaner og velordnede, indhegnede legepladser. Regelret, rationelt og stik modsat deres eget herlige, brogede og blandede barndomsland som på mange måder var helt forkert set med deres senere professionelle øjne.

Sammen med ti andre fra den store planlæggergeneration har Hans Kristensen og Niels Helberg skrevet *På fri fod. Gamle byplanlæggere ser tilbage på barndomslandet*. Perioden strækker sig over 1930'erne, 40'erne og 50'erne.

For de to redaktører er én ting slående: I grove træk er det meste af det, de kunne lide som børn, forsvundet. Og det pikante er, at det langt hen ad vejen er sket ved deres egen aktive medvirken.

»Vi stammer alle tolv fra den periode, hvor vi blev udklækket som funktionalister,« siger Hans Kristensen. Vi sidder på førstesalen i hans villa i Virum. Niels Helberg er der også.

De lærte, at byer skal ordnes, så boliger ligger langt fra værksteder og fabrikker. Trafikken adskilles med biler, cykler og gående hver for sig. Boldbaner, parkanlæg og legepladser drysses ud over det hele med passende mellemrum.

»Der var overhovedet ikke tænkt på alt det, da vi var børn. Alligevel beskriver vi vores barndomsoplevelser med julelys i øjnene,« siger han.

Niels Helberg indskyder: »Vi fik lavet byerne om, så de ikke var så søve længere. Det var jo ikke for at genere børnene. Vi skulle håndtere den rasende vækst. At lade et kostbart areal ligge hen til børn var utænkeligt. I dag er 'det midlertidige' og 'det uplanlagte' utrolig populært, men når penge og investorerne er der, bliver alt det søve kylet ud. Det kan man se i Carlsbergbyen, i Nordhavn og andre steder.«

Hans Kristensen: »I 1960'erne sad vi og lavede normer for parkeringspladser og legepladser til bebyggelser, hvor to tusind mennesker nærmest flyttede ind på en gang. Jeg ved sgu ikke, hvad vi skulle have gjort.«

Niels Helberg: »Vi skulle bare have givet børnene plads og selv ladet dem bestemme resten. Man skulle tro, at byplanlæggere ville spørge, hvad de selv havde haft brug for som børn. Hvad var vi glade for? Og skulle vi prøve at lave det i de nye områder?«

Disciplin og frihed

Som barn i Hassersigade i Aalborg, hvor han boede sammen med sin far, mor og to søskende på 80 kvm, var gården i karreen optaget af en tilkørselsvej til det underjordiske garageanlæg under bebyggelsen, en mindre benzintank og et autoværksted for Renault-biler med tilhørende parkering. Bortset fra en lille gård med betonbelægning, skraldespande og cykelskure, var det småt med rigtige legemuligheder. Men der var masser af forkerte:

»Vi brugte alle udearealer, herunder fortovene på ydersiden af karreen, parkeringspladser, garageanlæg, gangtunneler og mørke, uhyggelige kælderrum til vores lege. Vi løb og cykkede i hele området, tit flere på én cykel,« skriver Niels Helberg i *På fri fod*.

I femte klasse åbnede byen sig for alvor. Han kunne gå i skole ad flere forskellige ruter og tage omveje ad Boulevarden, Budolfi Plads, Bispensgade, Havnen. Han fik nye kammerater fra andre dele af byen.

»Det første, jeg tænkte efter at have læst alles erindringer, var, at de er utrolig ens. Mistænkeligt ens. Vi har jo oplevet de samme ting, og bogen giver et billede af en dansk barndom, som ikke findes længere. Forskellen er det, bogen hedder! På fri fod. Det er essensen. Når vi var inde, var det under nøje og disciplineret opsyn. Der var altid nogen hjemme. Men når vi var ude, havde vi enorm frihed. Ingen blandede sig i, hvad vi lavede. Dengang skulle vi være ude, der var ikke andre muligheder, for alle boede så småt. I dag er det omvendt. Nu er børn på fri fod derhjemme. De har deres eget store flotte værelse, og forældrene er aldrig hjemme.«

Alle materielle forhold er blevet bedre, siger han. Pointen er, at selv om det på mange måder var uselt set med 2016-briller, var mange børn tilfredse med deres tilværelse.

»Så meget betyder selve rammen ikke, hvis der er børn nok, og de må være sammen,« siger han.

De gamle byplanlæggere burde kritisere deres barndomsland. De burde tage afstand fra kedelige gårde, kaotisk trafik, at boliger og værksteder lå side om side, at cykelstier ikke fandtes, og børn ofte var henviset til nøgne gårde uden træer, græs og legepladser, men med et rigt facetteret forbudssystem. Det gør de ikke. De elsker det gamle land, som det så ud for dem selv.

Deres byplaner og særlige ideologi findes overalt i landets forstæder bygget efter 1960.

Kommende byplanlæggere og kammerater på fri fod. Som voksne funktionalister indrettede de velfærdsstaten. Troede de virkelig, at børn drømte om en firkantet kasse med sand, når de selv i ryk havde ejet vejen, gården, kvarteret og til sidst hele byen med omliggende skove, moser og fjorde? BILLEDER FRA BOGEN

De var børn i én verden, voksne i en anden og selv med til omvæltningen. Nu tøver de lidt. Troede de virkelig, at børn drømte om en firkantet kasse med sand, når de selv i ryk havde ejet vejen, gården, kvarteret og til sidst hele byen med omliggende skove, moser og fjorde?

Må Lotte komme ud?

Selv middelklassen og alle de, der aspirerede til middelklassen, begyndte i en toværelses. Stort set alle boede trangt, og en-, to- eller treværelses følte som en rimelig bolig. Når børn var hjemme, var de næsten altid ude. De ringede på hos hinanden, og spurgte i døren: Må Lotte komme ud/med og lege? I ganske få familier fik børn lov til at få kammerater indenfor, og hvis de gjorde, skulle alt ryddes af stuegulvet inden aftenmad.

Inge Alstrup er født 1943 i København og blev senere arkitekt og planlægger i kommuner, private tegnestuer og i eget rådgivningsfirma. Hendes far var arkitekt og brugte det ene kammer i lejligheden på Østerbro til tegnestue, så hele familien på fire sov sammen i ét værelse:

»Vi sov i køjesenge og havde hver sit lille arbejdsbord, og der var et stort klædeskab mellem køjesengene og mine forældres afdeling. Min bror og jeg tænkte aldrig over den sag, sådan var det bare. Men det må have været drøjt for mine forældre.«

Børnene legede i kælderne, selv om de ikke måtte for den strenge vicevært – en fast figur i erindringerne – og skreg advarende til hinanden, »Berlov kommer!«

Hele gården var belagt med kvadratiske fliser, perfekte til hinkeruder, og alle ungerne kunne nå deres hjemmegående mødre med råbet: »Moar, det er Inge, der kalder nede fra gården!« De lejede skjul mellem buskene i gården, løb på skøjter i Kastelsgraven og på rulleskøjter på Østbanegade og ned ad skråningerne ved Gefionspringvandet, selv om de ikke måtte for opsynsmændene, som ikke kunne fange hurtige børn på hjul. Som de fleste andre forældre i *På fri fod* avancerede også Inge Alstrups til et lyst, moderne hus uden for København i 1960'erne. Alle fik eget værelse, også forældrene.

Det fascinerende ved byplanlæggerens historier

er, at de »ingenting« havde som børn, men alligevel havde de alt, fordi de var frie og i hinandens inspirerende selskab. En gård med fliser eller asfalt var nok eller en vej at mødes på. Hjemmet var bare et sted, hvor man spiste, lavede lektier om aftenen og sov.

På tværs af erindringerne optræder udover de sure voksne også de farlige voksne. For eksempel indehaveren af en kælderbutik i Nordre Frihavsgade, der blev kaldt Potifars Hustru, hvor man kunne købe et stykke lakridsrod og andre vigtige ting:

»Han var en sikkert venlig gammel mand, men i børneøjne uhyggelig. Det var et farligt sted at komme, men tiltrak os som en magnet, så snart vi havde lidt småpenge,« skriver Inge Alstrup.

At gamle mennesker er skræmmende går igen i flere historier i skriftet, udgivet af Byplanhistorisk Udvalg. Som unge kaldte Hans Kristensen og Niels Helberg det »Mumieudvalget«. Nu er de der selv.

Børneoprør

Jens Clemmensen, et andet arkitektbarn, boede i rækkehus på Rymarksvej i Hellerup dengang i 1947, hvor Lyngbyvej var brolagt og med vejtræer. Børnene så børnelokkere overalt og gjorde dem ubevidst til en del af legen.

»I det sydvestlige hjørne af rækkehusområdet, for enden af bagstien, lå bebyggelsens fælles indhegnede kompostbunke. Hvis man stak en bambusspind godt langt ned i bunken af grene og blade, kunne man mærke børnelokkere, der lå og gemte sig.«

Jens Clemmensen og de andre gik på rottejagt og sprang stangspring over en kloaklignende å. De mødtes med enkelte børn fra kolonihaverne, blandt andre Hunnerkongen. En dag gjorde de oprør og lavede hærværk, da grundejerforeningen nedlagde deres byggelegeplads, omformede jordbunkerne til en stor jordplint, satte gyngestativ, borde og bænke op, der kom sandkasse og blev bygget et bræde-skib med rotpind.

»Vi var rasende, kastede os straks over det nye inventar og splittede det ad, indtil grundejerformanden fik fat i kraven på os og indkaldte vores forældre til et møde om erstatningsansvar.«

Den nette og især sikkerhedsgodkendte lege-

plads, hvor alting er lavet færdigt og bestemt af voksne, er nu standard. Det er længe siden, man sidst har hørt om et børneoprør.

Vibeke Dalgas, født 1933 i Holbæk og senere professor i Stadsbyggnad ved Lunds Universitet, spørger til sidst i sine erindringer fra et fritgående liv på fjorden og i skovene:

»Hvilke byplanmæssige vilkår giver vi vore børn og børnebørn, så de kan udvikle deres fantasi og lege, og så de kan lære at forstå og tage ansvar for den fantastiske natur, vi lever i? Jeg er stærkt bekymret over den fortætning af byerne og højhusbyggeriet, som finder sted overalt uden nogen diskussion af børnenes muligheder.«

Hendes egen barndom formede sig som »en meget rolig periode på flere år, hvor der var masser af tid til fantasi og leg, gode legemuligheder og rigelige fysiske udfordringer hele året rundt.« Hun gik frem og tilbage til skole, syv kilometer i alt, havde sin egen lille have, som hun selv skulle passe, og æg, der hver dag skulle samles til hendes mor fra flokken af dværghøns.

»Jeg er overbevist om, at min store interesse for naturen, landskabet og havekunsten stammer herfra.«

Spørgsmålet er, om børn, der bor omgivet af skove, marker, parker, fjorde, søer, åer, overhovedet er derude i dag? Er den samlede barndom i Danmark rykket indenfor?

Kørt over

På førstesalen i Virum-villaen siger Niels Helberg, at forældre siden dengang er blevet påfaldende tryghedsøgende, og børn har forvandlet sig til nogle skrøbelige størrelser, der skal passes og tages hånd om. Det var de ikke dengang.

»I efterkrigstiden levede man mere risikovilligt. Måske havde man andre behov. Ens far lærte en at gå over gaden, og vi blev indprentet, at vi skulle passe på børnelokkere. Det var det. Der var en risiko ved alt, og det var der ikke noget at gøre ved. Hver gang, der sker et eller andet nu, er der stor opstandelse og krav om at udrydde risikoen.«

Hans Kristensen ved fra sine fire børnebørn og deres venner, at børn i dag køres frem og tilbage til legeaftaler, som de voksne indgår.

»Vi var helt på fri fod, men der var jo en bastion hjemme: mor. Inden for rækkevidde hvis man faldt på cyklen. Der var én at vende tilbage til og andre mødre, der holdt øje.«

Da han blev bidt af en schæferhund, kom de løbende alle sammen.

»Det gjorde de også, da jeg blev kørt over af en motorcykel,« siger Niels Helberg fornøjet.

– *Var det bedre dengang?*

»Det ved vi ikke. Det var anderledes, der var frihedsgrader, og intuitivt vil vi mene, det var godt,« svarer Helberg i kollektiv form.

»Moderne børn har en anden frihed, en økonomisk frihed til at købe ting og gøre noget, de har lyst til. Omvendt går de glip af at gøre noget, man egentlig er lidt bange for, men gør alligevel og opdager, at det er sjovt. Vi var ikke så nervøse og udviklede en vis handlekraft.«

Hans Kristensen siger, at nutidens børn »udvikles mere til det intellektuelle«. Til at sidde med en bog eller bag en skærm og udtænke ting og sager. De er kreative på computer.

»Samfundet producerer de børn, det har brug for,« siger han, og Helberg er der straks:

»Nu bliver vi vulgærmæssige! Men jeg er enig – selvfølgelig.«

De er også enige om, at deres egen børnegeneration ville klare sig bedst, hvis de som 12-årige blev smidt ud i en kano med en æske tændstikker og blev bedt om at klare sig selv i en uge, mens nutidens børn bedre ville kunne håndtere at blive sat på et tog til Berlin.

De kedede sig

Da generationen forlod de små lejligheder til fordel for parcelhuse, forsvandt gården og det store fællesskab med andre børn også. Ude på villavejene tog det et stykke tid, før de fik lokaliseret børn på deres egen alder, og nogle var ulykkelige over flytningen. Mødre måtte avertere efter legekammerater i lokalavisen. Forældres tiltro til en havestatafaldende betydning for børns opvækst var og er forkert. Det vigtigste er de andre børn, tæt på og tilgængelige i stort udval.

Hans Kristensens familie flyttede fra en tæt bebøjet bebyggelse på Vanløse Alle til eget hus i Brønshøj.

»Når man, dengang jeg boede på Vanløse Alle, ville lege, gik man bare ned i gården til dem, der allerede var i gang med noget, eller man gik ned og ventede, til en af de andre kom ned for at lege. Sådan var det ikke på Højlandsvangen. Der kom ikke nogen, når man gik ud i haven. Og prøvede man så vejen, kunne man også gå i halve og hele timer uden selskab, for der boede ingen jævnaldrende i husene omkring os.«

Drengen på ni år var stødt ind i endnu et fænomen, som er uddødt blandt børn:

»Man kedede sig jo tit. Jeg begyndte at læse, mange timer hver dag. Bøgerne blev en slags substitut for kammeraterne. På et tidspunkt var det så slemt, at min mor kom op på værelset ved 15-16-tiden og sagde: »Hans, nu skal du ud! Mindst en time!« Jeg var stamkunde på biblioteket, det var stort at blive kvalificeret til voksensbiblioteket som 12-årig.«

Ejerlejligheden opfindes

Efter at være begyndt i toværelses-lejligheder opstod pludselig »et marked«. Der blev noget at vælge imellem. Ejerlejligheden blev opfundet med boligforliget i 1966 til begge mænds forbløffelse. Hans Kristensen forstod ikke, hvordan det kunne lade sig gøre at sælge et helt hus i små bitte bidder. Hvem ejede så taget? Hvem havde ansvar for faldstammen? Indtil 1966 kunne man ikke eje en lejlighed.

Niels Helberg: »Jeg var dybt forarget, for det betød, at nogle tjente ustyrlige summer på at sælge de små lejligheder.«

Før markedet boede folk mere blandet, fordi krigstidens og efterkrigstidens bolignød tvang unge familier fra forskellige lag til at tage, hvad der var. Med penge og priserne i 1960'erne begyndte et udskilningsløb, hvor folk bosatte sig efter økonomi, omgivelser og smag, og en vis ensretning satte ind.

»Et kodeord om vores barndom er fællesskab – i etageblokken og nede i gården. Vi var en del af en omverden, hvor andre mennesker også skulle kunne være der,« siger Helberg, og Kristensen går videre:

»Midt i alt det frie, var der en indbygget disciplin og uskrrevne regler for, hvordan man opførte sig, når man boede så tæt sammen. Man spillede musik til klokken 22 og ikke længere. I dag er der ustyrligt mange klager og konflikter i boligblokkene over unge, der kommer hjem midt om natten, skruer op for musikken og vækker alle. Det gjorde man sgu ikke dengang!«

Helberg: »Vi havde frihed ude og disciplin inde. I dag er det omvendt: Børn og unge er frie hjemme, fordi de er ret ligeglade med, hvad naboen tænker.«

På fri fod. Gamle byplanlæggere ser tilbage på barndomslandet. Byplanhistorisk udvalg. Byplanhistorisk skrift nr. 75. Redaktion Niels Helberg og Hans Kristensen.

Højtælsning
Hvis De er abonnent, kan De høre Pernille Stensgaard læse sin artikel på Lydavisen.dk